

УДК: 796.071.43

*Теодор Мельник;  
Костянтин Жигун*

## **Методи оптимізації інтелектуальної діяльності тренера в процесі прийняття рішення**

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)*

**Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми.** У підготовці висококваліфікованих спортсменів (команд) велике значення має інтелектуальна діяльність тренера, його творчий підхід до розв'язання поставлених завдань. Творчому тренеру властиві риси дослідника, прагнення до узагальнення, постійний пошук нових шляхів, способів, прийомів викладу й показу навчального матеріалу, прагнення використовувати всі закономірності пізнавальних процесів спортсменів для глибокого та осмисленого засвоєння ними системи знань, вироблення творчих навичок і вмінь [1].

Невичерпна творчість тренера дає змогу розробляти оригінальну техніку виконання вправ, нові конструкції снарядів, нові методи спортивного тренування й тактики спортивної боротьби. Знання соціально-психологічних основ формування взаємин, виникнення та нормалізації конфліктних ситуацій, управління спортивною командою, прийняття правильних рішень під час гри (змагань) допомагає тренерові зробити ефективнішою діяльність усього колективу [4; 5].

**Завдання** дослідження – вивчити й проаналізувати питання інтелектуальної діяльності тренера в процесі розв'язання різноманітних педагогічних завдань.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Професіоналізм тренера, його діяльність – це досконалість управління навчально-тренувальним процесом. Високу значимість для ефективності тренерської діяльності може мати правильно вибране рішення як під час тренувальних занять, так і під час змагань. Не викликає сумніву, що характер дій у команді значно впливає на успішність діяльності. В останні роки з'явилося чимало досліджень, де об'єктом уваги стала особистість тренера, його інтелектуальна діяльність, уміння об'єктивно оцінювати ситуацію й приймати правильне рішення [3; 6].

Правильно вибране рішення тренера – одна з важливих умов успіху навчально-виховної діяльності. Правильне – значить таке, яке найкращим чином забезпечує розв'язання поставленого педагогічного завдання за оптимально короткий час. Загалом розв'язання спортивного завдання в процесі гри включає визначення провідних спортсменів у команді суперника, яких потрібно нейтралізувати; вибір тактичного варіанта гри, що необхідний для забезпечення перемоги; визначення конкретних завдань для певних ланок, ліній, груп спортсменів і порядок взаємодії між ними; постановка завдань та основних заходів щодо всестороннього забезпечення наступних спортивних дій, а також організації керівництва командою. Усвідомлюючи завдання, тренер повинен розуміти роль і місце своєї команди, чітко визначити, що вимагається від спортсменів, які результати та в які строки повинні бути досягнуті ними.

Із моменту постановки завдання фактично починається процес прийняття рішення, пошук найкращих його варіантів. Водночас у процесі прийняття рішення постійно звіряється відповідність усіх запланованих дій для досягнення командою поставленої мети.

Оцінювання обстановки проводиться з метою визначення впливу конкретних умов, у яких організовується й буде проходити гра (змагання) або навчально-тренувальне заняття, на розв'язання поставленого завдання, виявити та використати сприятливі для гри фактори, а також виявити й нейтралізувати (ослабити) вплив тих факторів, які стоять на перешкоді до виконання завдання.

Правильно віддзеркалити в рішенні об'єктивну обстановку допомагає чітко налагоджений обмін інформацією зі спортсменами, активом, окремими групами, особисті спостереження тренера за грою (змаганнями), багаторазова перевірка й порівняння даних. Чим достовірніша інформація, чим більше елементів спортивної обстановки враховано, тим об'єктивніші дані, що необхідні тренеру для прийняття найбільш правильного рішення в цих умовах. Тренер повинен оцінити обстановку не за окремими факторами, не за їх сукупністю, не досліджувати її якимось одним методом, а широко

застосовувати найрізноманітніші методи, як кількісні, так і якісні. Лише всебічно оцінивши обстановку, тренер може вибрати найкращий варіант рішення. При оцінюванні конкретної обстановки тренер повинен урахувати тенденції її розвитку на основі наукового передбачення. Таке передбачення ґрунтується на знанні тренером закономірностей спортивних і педагогічних дій, на гнучкості його мислення, на вмінні своєчасно уточнювати, а іноді й міняти план спортивних і педагогічних дій.

Інтелектуальна діяльність тренера в процесі прийняття рішення носить системний, цілісно-модельний характер, і в цьому напрямі її потрібно розвивати в процесі навчання й самонавчання. Необхідність випередити противника активними діями потребує швидкого та чіткого мислення, а також (особливо на тактичному рівні) негайного прийняття рішення.

Своєчасно прийняте рішення, навіть із деякими недоліками, практично краще, ніж те оптимальне, яке довгий час вишукувалось.

Не менш важливим є фактор самостійного мислення тренера. Є тренери, які постійно прагнуть отримувати поради та вказівки, просять додаткових пояснень. Самостійність мислення при прийнятті рішення – важлива якість тренера. Вона дає змогу знаходити рішення в таких ситуаціях, коли тренер має розраховувати лише на власні сили й не має можливості отримати додаткову інформацію або вказівку, як діяти. Інша сторона самостійності мислення тренера – вміння відступити від звичного шаблону. Знання та досвід – основа мислення, проте вони повинні складати його базу, а не перетворюватись у зведення завчених догм.

Отже, рішення – це конкретний результат інтелектуальної діяльності тренера. Вихідним матеріалом для прийняття рішення є завдання, яке потрібно розв'язати на тренуванні чи змаганні; обстановка, що передує змаганням чи тренуванню, у тому числі склад і можливості всієї команди й команди суперника; знання закономірностей і принципів організації та ведення тренування чи змагання, досвід й інтуїція. На основі цих вихідних даних тренер мислено будує модель справи, тобто уявляє собі, яким буде змагання, які сили та засоби своєї команди й команди суперника, як можуть розвиватися спортивні дії, як будуть змінюватися можливості й співвідношення сил у динаміці змагання чи гри, якими способами доцільно досягати та зберігати перевагу над суперником, де зосередити основні зусилля й нарощувати їх у ході гри, як раціонально розподілити та використовувати в часі й просторі свої сили та засоби, організувати й підтримувати їх взаємодію, як закріпити досягнутий успіх тощо.

Для побудови такої моделі тренер повинен володіти певною сумою інтелектуальних навичок і здібностей, уміти використовувати різноманітні методи й засоби, що підвищують інтелектуальну діяльність.

Одним зі шляхів оптимізації інтелектуальної діяльності тренера в процесі прийняття рішення є застосування методів евристики.

**Евристика** (гр. *heurisko*) – мистецтво знаходження рішення, система логічних прийомів і методичних правил теоретичного дослідження. Вона досліджує закономірності побудови нових дій у нових ситуаціях, тобто вивчає методи й прийоми, які застосовують у процесі творчої діяльності.

У процесі розв'язання завдань людина не перебирає всі можливі варіанти для пошуку найкращого. Вона охоплює ситуацію в цілому й, застосовуючи певні правила, обмеження, відкидає більшість можливих варіантів, скорочуючи при цьому пошук правильного рішення.

Крім того, у процесі розв'язання складної проблеми людина часто не вибирає варіанта із серії даних, а формує новий. Саме цей процес формування нової стратегії в умовах проблемного завдання й складає зміст евристичної діяльності людини [2].

Діяльність тренера, що дає йому можливість успішно розв'язувати педагогічні завдання, залежить від наявності в нього певного досвіду, навичок щодо розв'язання цих завдань, від вміння використовувати весь арсенал методів (у тому числі логічних і математичних), а також засобів, що дає можливість визначити найбільш удале рішення. Суттєвою рисою розв'язання нових завдань у раптовій ситуації є збір інформації про ознаки й властивості елементів, що складають проблемну ситуацію, та переважно встановлення зв'язків між ними. Виникненню кожного варіанта рішення в процесі евристичної діяльності передує створення оперативної інформаційної моделі ситуації. Тренер оцінює кожен елемент спортивної обстановки, зокрема суперника, свою команду, спортивний майданчик, час тощо – і потім визначає їх взаємодію, будує динамічну модель наступних спортивних дій, у якій пов'яже ці елементи воедино й визначає, до яких змін загальної ситуації може привести те чи інше рішення. При моделюванні своїх дій тренеру потрібно насамперед визначити, яка мета

моделювання, для чого він удається до нього, оскільки від цього залежатиме форма й повнота моделі, використані засоби.

На основі досліджень А. А. Деркача, А. А. Ісаєва [2] ми класифікували рішення тренера на інформаційні, організаційні й оперативні (рис. 1).

*Інформаційні рішення* – це оцінювання обстановки, викриття задуму поведінки спортсменів, тобто узагальнення й перетворення інформації в таку форму, яка найбільш відповідає конкретному завданню управління спортивним колективом. Інформаційні рішення – це вихідний матеріал для прийняття оперативних та організаційних рішень. При прийнятті інформаційного рішення тренер може мати справу з такими речами, про які раніше й уявлення не мав, не знав про їх існування. Крім того, інформаційне рішення має ґрунтуватися на конкретній інформації. Саме на цій інформації й вимагається прийняти рішення.

*Організаційні рішення* пов'язані зі складом команди, її структурою, часом дії. До них належать також затвердження програм навчально-тренувальних занять, визначення структури навчально-тренувального процесу тощо. Особливістю організаційних рішень є їх орієнтація на порівняно широкий діапазон ситуацій. При прийнятті тренером організаційного рішення потрібно розглянути низку аспектів, що пов'язані з процесом створення й наступного функціонування команди. При підготовці організаційного рішення тренеру можна використовувати декілька основних методів, зокрема моделювання, еволюції та синтезу. *Метод моделювання* вказує на те, що існує певний зразок організації чи кілька принципово різних зразків, за допомогою яких визначається структура, оцінюється розподіл функцій, визначається чутливість і стійкість. На основі цих даних утворюється спрощена модель нової організації, яка є базовим рішенням. При застосуванні методу еволюції вимагається описати організацію, перелік функцій, які планується покласти на її членів. На основі функціонального описання обирається базова структура, яка може складатися з декількох елементарних структур, не пов'язаних між собою. Важливо, щоб за певних умов розв'язувалося функціональне завдання. *Метод синтезу* – найбільш універсальний. Для підготовки та прийняття рішення методом синтезу вимагається детальне описання визначення, завдань й умов функціонування передбачуваної організації.

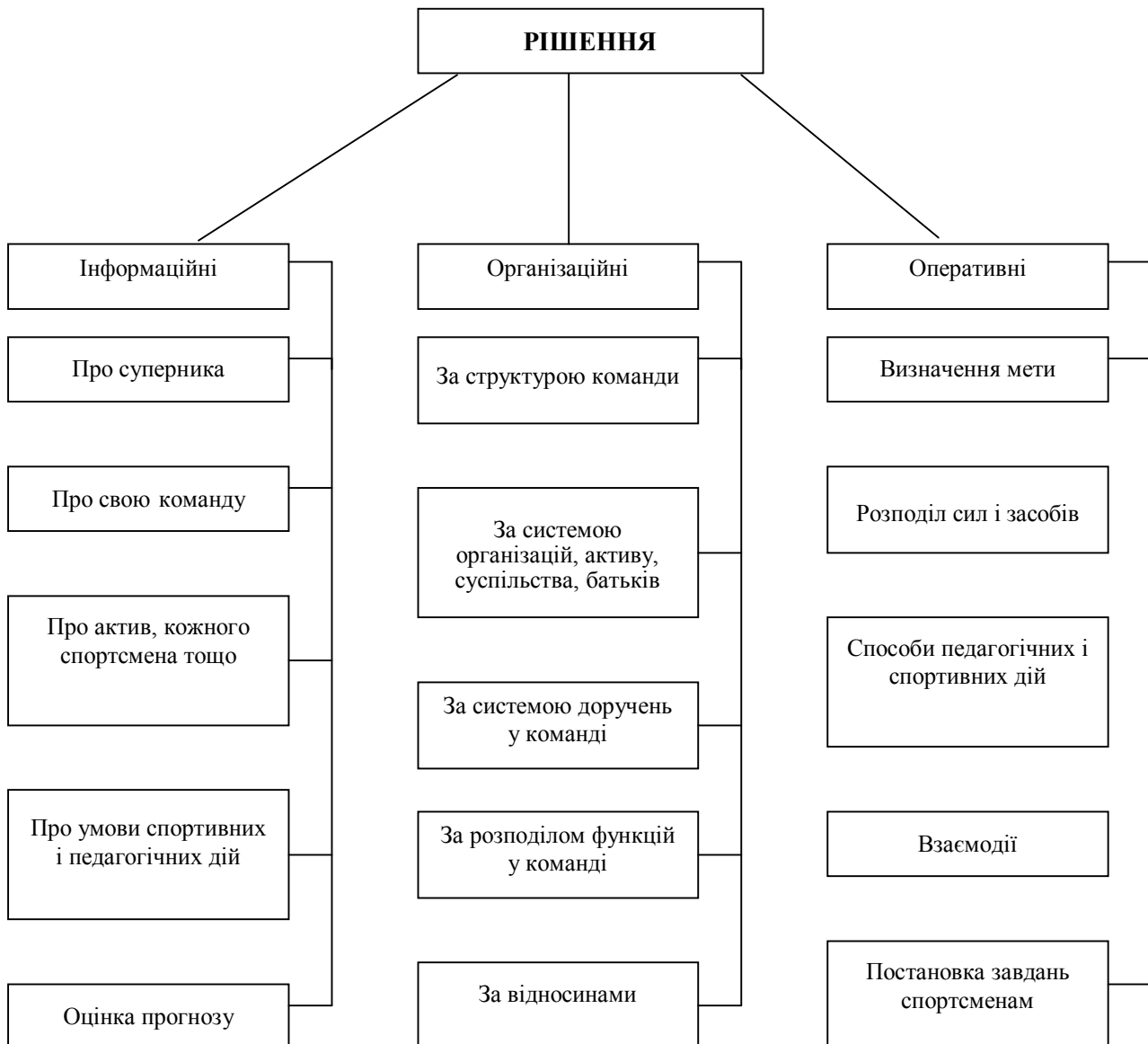


Рис. 1. Класифікація рішень педагогічних завдань у діяльності тренера

*Оперативні рішення* є кульмінацією діяльності тренера. Вони містять у собі всі види рішень, пов'язаних зі спортивними діями команди, зокрема визначення мети спортивних дій, установлення рівня фізичної й спортивної підготовленості, визначення завдань команди, порядку взаємодії тощо. Оперативні рішення можуть стосуватися проведення навчальних заходів і взаємин між спортсменами. Слід пам'ятати, що оперативні рішення завжди визначають дію, у той час як організаційні не пов'язані з конкретними діями, їхнім змістом і формами.

**Висновки й перспективи подальших досліджень.** Перспективи розвитку фізичної культури й спорту на етапі сьогодення вимагають інтенсивної творчості тренерів та спортсменів. Основа цієї творчості – створення нової техніки, тактики й методики тренування. Освітня, виховна та оздоровча дії спортивної гри будуть ефективними лише тоді, коли гру проводитиме такий тренер, який професійно готовий до реалізації її потенціалу. Специфіка різних різновидів ігрової діяльності вимагає від тренера професійних знань із теорії й методики проведення спортивних ігор, оптимізації мислительної діяльності.

#### Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения (общепедагогический аспект) / Ю. К. Бабанский. – М. : [б. и.], 1977. – С. 103–105.
2. Деркач А. А. Творчество тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев. – М. : Физкультура и спорт, 1982. – 236 с.

3. Портнов Ю. М. Основы управления тренировочно-соревновательным процессом в спортивных играх / Ю. М. Портнов. – М. : [б. и.], 1996. – С. 39–44.
4. Рибалка В. В. Психологія праці особистості : навч.-метод. посіб. / В. В. Рибалка. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2006. – С. 43–44.
5. Ровний А. Системні механізми управління цілеспрямованою діяльністю спортсменів / Анатолій Ровний // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. – № 4 (20). – С. 468–473.
6. Спортивные игры: техника, тактика, методика обучения / под ред. Ю. Д. Железняка, Ю. М. Портнова. – М. : [б. и.], 2002. – 517 с.

#### **Анотації**

*Фізична культура й спорт на сучасному етапі є могутнім засобом формування особистості, галуззю інтенсивної творчості тренерів. Особливе значення для тренера має розвиток творчого мислення, у якому синтезуються фантазія, інтуїція, розсудливість та інші складові частини творчого процесу. Основою цього процесу є створення нової техніки, тактики, методики тренування. Творчий підхід тренера до пошуку рішення ґрунтується на його здібності формулювати основні гіпотези для розв'язання проблемної ситуації, а також на здібності трансформувати знання й методичні прийоми. У процесі мислення тренер має справу з низкою як кількісних, так і якісних показників. Ефективність інтелектуальної діяльності тренера залежить від того, наскільки адекватна щодо умов завдання отримана інформація, як повно вона збережена в пам'яті й своєчасно використана. У статті висвітлено основи творчої діяльності тренера, описано основні методи його інтелектуальної діяльності в процесі прийняття рішення, розроблено класифікацію рішень (інформаційні, організаційні та оперативні).*

**Ключові слова:** інтелектуальна діяльність, тренер, спортсмени, команда, змагання, гра, рішення.

***Теодор Мельник, Константин Жигун. Методы оптимизации интеллектуальной деятельности тренера в процессе принятия решений.*** Физическая культура и спорт на современном этапе являются могучим средством формирования личности, отраслью интенсивного творчества тренеров. Особенное значение для тренера имеет развитие творческого мышления, в котором синтезируются фантазия, интуиция, рассудительность и другие составляющие творческого процесса. Основой этого процесса является создание новой техники, тактики, методики тренировки. Творческий подход тренера к поиску решения базируется на его способности формулировать основные гипотезы для решения проблемной ситуации, а также на способности трансформировать знание и методические приёмы. В процессе мышления тренер имеет дело с рядом как количественных, так и качественных показателей. Эффективность его интеллектуальной деятельности зависит от того, насколько адекватная относительно условий задания получена информация, как полно она сохранена в памяти и своевременно использована. В статье отражены основы творческой деятельности тренера, описаны основные методы его интеллектуальной деятельности в процессе принятия решения, разработана классификация решений (информационные, организационные и оперативные).

**Ключевые слова:** интеллектуальная деятельность, тренер, спортсмены, команда, соревнование, игра, решения.

***Teodor Melnik, Konstantin Zhigun. Methods of Optimization of Intellectual Activity of a Trainer in the Process of Decision-Making.*** Physical culture and sport on the modern stage of their development are a mighty means of formation of a personality, the industry of intensive creativity of trainers. A special value for a trainer has the development of creative thinking in which fantasy, intuition, discretion and other constituents of the creative process are synthesized. The basis of this process is the creation of new technique, tactics, training methods. The creative attitude of a trainer to the search of decision is based on his ability to formulate basic hypotheses for the decision of a problem situation, and also in ability to transform knowledge and methodological ways. In the process of thinking a trainer deals with a number of both quantitative and qualitative indexes. Efficiency of intellectual activity of a trainer depends as far as the adequate in relation to the terms of the task the received information as how it is stored in memory and used at proper time. The authors of the article explained the basics of creative activity of a trainer, described the basic methods of his intellectual activity in the process of decision-making, and developed the classification of decisions, in particular informative, organizational and operative.

**Key words:** intellectual activity, trainer, sportsmen, command, competition, game, decision.